

OBlici DOMOLJUBLJA I IZRAŽENOST HRVATSKOG NACIONALNOG IDENTITETA

Renata FRANC, Ines IVIČIĆ, Vlado ŠAKIĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 316.654(497.5):172.15
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 17. 4. 2009.

Rad je realiziran u okviru znanstvenog projekta "Društveni stavovi i međugrupni odnosi u hrvatskom društvu", provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Prvi cilj rada jest provjeriti višedimenzionalnost hrvatskog nacionalnog identiteta, točnije – razlikovanje dvaju tipova domoljublja: kritičkog i nekritičkog te utvrditi njihov odnos s općom izraženošću nacionalnog identiteta. Drugi cilj rada jest provjeriti razlikuju li se nekritičko i kritičko domoljublje po svojim odrednicama. Kao moguće odrednice dvaju tipova domoljublja istraživanjem su obuhvaćena sociodemografska obilježja, religioznost, politička orijentacija, važnost osobnog i socijalnog identiteta za pojam o sebi te ratna stradanja. Analizirani podaci prikupljeni su u svibnju 2008. godine usmenom anketom u kućanstvima na reprezentativnom nacionalnom uzorku (N=1000). Provedena analiza glavnih komponenta potvrdila je mogućnost razlikovanja dviju relativno nezavisnih dimenzija pozitivnog odnosa prema naciji, odnosno kritičkog i nekritičkog domoljublja, koje su obje značajno pozitivno povezane s izraženošću nacionalnog identiteta. Multivarijantnim analizama potvrđena je opravdanost razlikovanja kritičkog i nekritičkog domoljublja. Pritom je kao relativno najvažnija odrednica kritičkog domoljublja utvrđena važnost osobnog identiteta za pojam o sebi. Za razliku od toga važne samostalne odrednice nekritičkog domoljublja jesu politička orijentacija, važnost vjere, važnost socijalnog identiteta za pojam o sebi i narodnost. Time je nekritičko domoljublje po svojim odrednicama u velikoj mjeri slično samoj izraženošći nacionalnog identiteta, za koji su isto tako bitne odrednice važnost socijalnog identiteta, narodnost i politička orijentacija.

Ključne riječi: kritičko domoljublje, nekritičko domoljublje, osobni identitet, socijalni identitet, politička orijentacija

Renata Franc, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Renata.Franc@pilar.hr

UVOD

Kako ili na temelju čega hrvatski građani psihološki određuju pripadnost hrvatskoj naciji? Koliko su joj privrženi? Koliko i kako su domoljubni? Ovakva pitanja ili, općenitije, istraživanja nacionalnog identiteta u okviru psihologije postaju intenzivnija tek u 1990-im godinama, u Europi dijelom zbog velikih društvenih i političkih promjena, dok je u SAD-u dodatni poticaj istraživanju nacionalnog identiteta bio teroristički napad 11. rujna 2001. (Sapountzis, 2008.; Mummendey i sur., 2001.; Reicher i Hopkins, 2001.).

Unutar psihologije dominantni pristup koji se koristi pri razmatranju grupa i grupnih procesa, pa onda i nacija i nacionalnog identiteta, razvijen je u okviru teorija socijalnog identiteta. Prema ovom pristupu nacija se izjednačuje s bilo kojom drugom grupom, uz napomenu da se Tajfel, kao jedan od utemeljitelja ovoga pristupa, pri definiranju grupe pozivao na definiciju nacije povjesničara Emersona (Tajfel, 1978., 28, prema Reicher i Hopkins, 2001.; Sapountzis, 2008.). Nacionalni identitet, u sociopsihološkom smislu, sukladno Tajfelovoj (1981., 255) općoj i često citiranoj definiciji socijalnog identiteta, označuje dio pojma o sebi koji proizlazi iz znanja o pripadnosti osobe naciji ili zemlji, kao i iz vrijednosti i emocionalnog značenja koje osoba toj pripadnosti pripisuje. Iz ove je definicije razvidno kako je nacionalni identitet višedimenzionalan, odnosno da se uza samu izraženost nacionalnog identiteta može govoriti i o njegovu spoznajnom i emocionalnom sadržaju. Kao najčešće istraživani aspekti sadržaja nacionalnog identiteta ili dimenzije odnosa prema vlastitoj naciji mogu se izdvojiti domoljublje i nacionalizam. Pritom se samo domoljublje, koje se najčešće određuje kao pozitivna privrženost i emocionalna vezanost za vlastitu naciju, ponekad izjednačuje sa samom izraženošću nacionalnog identiteta (ili jačinom privrženosti naciji) (npr. Bar-Tal, 1997.) Domoljublje se ujedno razlikuje od nacionalizma, koji se ponajprije određuje preko vjerovanja u superiornost ili nadmoć vlastite nacije, zagovaranje nacionalne dominacije te ponižavanje odnosno negativan odnos prema drugim grupama ili nacijama (Feshbach i Sakano, 1997.; Esses i sur., 2005.). Dakle, za suvremena određenja nacionalizma ključna je međugrupna diskriminacija, dok se teorijska i empirijska određenja domoljublja ne temelje u tolikoj mjeri na međugrupnim usporedbama (Kosterman i Feshbach, 1989.; Schatz i sur., 1999.; Karasawa, 2002.; Sidanius i sur., 1997.; Huddy i Khatib, 2007.). Navedeno razlikovanje domoljublja i nacionalizma odgovara spoznajama teorije socijalnog identiteta o razlikovanju pozitivne pristranosti prema vlastitoj grupi od negativnog odnosa prema vanjskim grupama (Brewer, 1999.; Hewstone i sur., 2002.). Tako Mummendey i sur. (2001.) navode da u okviru pristupa socijalnog identiteta

domoljublje predstavlja dio pozitivnog vrednovanja vlastite grupe, dok nacionalizam predstavlja međugrupno razlikovanje. Sukladno navedenom, Essesova i suradnici potvrđuju vezu između negativnih stavova prema doseljenicima i nacionalizma, ali ne i domoljublja (Esses i sur., 2005.). Ujedno, i u hrvatskim je uvjetima potvrđeno da je od većeg broja dimenzija nacionalnog identiteta za izraženiju socijalnu distancu prediktivna jedino dimenzija nacionalizma (Čorkalo i Kamenov, 2003.).

Valja, međutim, upozoriti da domoljublje i nacionalizam nisu sasvim nezavisne dimenzije, budući da među njima postoji niska do srednje visoka pozitivna povezanost (Esses i sur., 2005.). Stoga se ponekad razlikovanje ovih dvaju koncepata i osporava (Billig, 1995.; Hopkins, 2001.), pa tako primjerice Billig (1995., 55) koristi izraz "naše domoljublje – njihov nacionalizam", čime ih svodi na razliku u tumačenju istog ponašanja ovisno o tome radi li se o pripadnicima vlastite ili vanjske grupe ili na tzv. pristranost prema vlastitoj grupi (Hewstone i sur., 2002.). Ovakva psihologijska određenja nacionalnog identiteta, domoljublja i nacionalizma donekle se razlikuju od razumijevanja ovih pojmova u okviru drugih disciplina, primjerice povijesti ili politologije (Feshbach i Sakano, 1997.).

Uz ovakvo (ne)razlikovanje domoljublja i nacionalizma, početkom 1990-ih psiholog Staub zagovara potrebu razlikovanja dvaju tipova domoljublja: konstruktivnog i slijepog. Preteče teorijskog razlikovanja dvaju tipova domoljublja Staub nalazi još u 1950-ima u radu Adorna i sur., koji pri istraživanju autoritarne ličnosti konceptualno razlikuju istinsko i lažno domoljublje (prema Staub, 1997.). *Konstruktivno domoljublje* prema Staubu predstavlja "kritičnu odanost" naciji te podrazumijeva privrženost usmjerenu prema pozitivnim promjenama. Iz takve usmjerenosti proizlazi i kritičan odnos prema postojećim grupnim postupcima, odnosno stalno preispitivanje i kritiziranje postojećeg stanja. Za razliku od toga za *slijepo domoljublje* karakteristična je neupitna privrženost zemlji, dakle neupitno pozitivno vrednovanje, snažna odanost i netoleriranje kritiziranja. U oba se slučaja, prema Staubu, radi o domoljublju, budući da je i za konstruktivno i za slijepo domoljublje karakteristično poistovjećivanje s nacijom i pozitivna emocionalna privrženost sa zemljom (prema Staub, 1997.). Pretpostavlja se i da dva tipa domoljublja imaju različitu osnovu i različite posljedice, primjerice autoritarnost kao bitan izvor slijepog domoljublja, a sposobnost pojedinca za održanjem individualnosti unutar grupe kao bitan izvor konstruktivnog domoljublja (Staub, 1997.).

Početne empirijske provjere potvrdile su mogućnost zasebnog mjerenja konstruktivnog i slijepog domoljublja, pri čemu je utvrđeno da se radi o dvije dimenzije koje su međusobno slabo negativno povezane (Schatz, 1995., prema Staub,

1997.; Schatz i Staub, 1997.; Schatz i sur., 1999.). Ovakva relativna nezavisnost dvaju tipova domoljublja znači da pojedinac može imati izražena oba oblika domoljublja, ili jedan više a drugi manje, odnosno ne mora imati niti jedno. Utvrđena je i značajna umjerena pozitivna povezanost obaju tipova domoljublja s izraženošću nacionalnog identiteta, sukladno shvaćanju prema kojem je za oba tipa domoljublja karakteristično poistovjećivanje i pozitivna emocionalna privrženost s nacijom (Schatz, 1995., prema Staub, 1997.; Schatz i sur., 1999.).

Sukladno pretpostavljenim različitim izvorima i posljedicama ovih dvaju tipova domoljublja, potvrđen je i njihov različit odnos s drugim varijablama, kao što su osobine ličnosti, stavovi prema vlastitoj naciji i vanjskim grupama, odnosno općenitije vrijednosti, te društveni i politički stavovi i ponašanja (za pregled vidjeti Schatz i Staub, 1997.; Williams i sur., 2008.). Primjerice, slijepo je domoljublje (ali ne i konstruktivno) značajno pozitivno povezano s autoritarnošću (Schatz i sur., 1999.; Huddy, Khatib, 2007.; Spry i Hornsey, 2007.), dok je konstruktivno domoljublje (ali ne i slijepo) značajno pozitivno povezano sa sklonošću kritičkom razmišljanju (Williams i sur., 2008.).

U pogledu povezanosti s različitim stavovima nalazi pokazuju kako je izraženije slijepo domoljublje (ali ne i konstruktivno) praćeno više nativističkim ili ograničujućim određenjem nacionalnog identiteta, negativnijim stavovima prema multikulturalizmu i doseljivanju, izraženijim nacionalizmom, a manje izraženim internacionalizmom te naglašavanjem nacionalne sigurnosti (Schatz i Staub, 1997.; Schatz i sur., 1999.; Roth i sur., 2005.; Spry i Hornsey, 2007.). Za razliku od toga, izraženije konstruktivno domoljublje praćeno je više građanskim određenjem nacionalnog identiteta, većom percepcijom političke samoefikasnosti, većom političkom obaviještenošću i aktivizmom te izraženijim poštivanjem građanskih sloboda (Schatz i sur., 1999.; Roth i sur., 2005.; Williams i sur., 2008.). Američka istraživanja pokazuju i povezanost slijepog domoljublja s političkom ideologijom i stranačkom privrženošću (Schatz i sur., 1999.; Huddy i Khatib, 2007.). Polazeći od navedene povezanosti, autorice Huddy i Khatib (2007.) kritiziraju postojeća istraživanja domoljublja, pa i pristup Schatza i Stauba, smatrajući da mjere domoljublja ne bi trebale biti zasićene ideologijom, odnosno liberalnim ili konzervativnim političkim orijentacijama. Ujedno, Huddyeva i Khatibova (2007.) umjesto naziva 'slijepo' i 'konstruktivno' domoljublje kao primjerenije i nazive bez normativnih implikacija predlažu 'nekritičko' (slijepo) domoljublje i 'kritičko' (konstruktivno) domoljublje, te se ti nazivi koriste i u nastavku ovoga rada.

Navedeni pregled ukazuje da veći broj dosadašnjih istraživanja relativno dosljedno potvrđuje razlikovanje dvaju tipova domoljublja, koja su oba značajno povezana s jačinom

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 3 (101),
STR. 393-415

FRANC, R., IMČIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OBlici DOMOLJUBLJA...

nacionalnog identiteta; pritom Staub i suradnici (Schatz i sur., 1999.) navode da su u smislu potvrde razlikovanja kritičkog i nekritičkog domoljublja potrebna dodatna istraživanja usmjerena na otkrivanje individualnih i društvenih čimbenika koji promiču jedan ili drugi oblik domoljublja, odnosno istraživanja koja bi razlikovanje ovih dviju orijentacija potvrdila i na drugim uzorcima a ne samo studentskim te izvan SAD-a.

CILJEVI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Polazeći od prethodno navedenih teorijskih pristupa i dosadašnjih nalaza vezanih uz višedimenzionalnost nacionalnog identiteta, prvi cilj ovoga istraživanja vezan je uz provjeru razlikovanja dvaju tipova domoljublja (kao mogućih dimenzija sadržaja i značenja nacionalnog identiteta) i utvrđivanje njihova odnosa s izraženošću nacionalnog identiteta. Sukladno nalazima istraživanja u drugim zemljama, i u hrvatskim se uvjetima očekuje razlikovanje dviju relativno nezavisnih dimenzija pozitivnog odnosa prema naciji, odnosno kritičkog i nekritičkog domoljublja, pri čemu će obje dimenzije biti značajno pozitivno povezane s izraženošću nacionalnog identiteta.

Drugi cilj vezan je uz dodatnu provjeru opravdanosti razlikovanja dvaju tipova domoljublja preko provjere njihova razlikovanja na temelju odnosa s drugim varijablama. Kao moguće odrednice dviju dimenzija domoljublja obuhvaćena su sociodemografska obilježja, religioznost, samoprocjena političke orijentacije, opća važnost osobnog i socijalnog identiteta za pojam o sebi te ratna iskustva i traumatiziranost. Pritom se očekuje da će se nekritičko i kritičko domoljublje razlikovati po svojim odrednicama, pa će, primjerice, samoprocjena političke orijentacije i važnost socijalnog identiteta za pojam o sebi biti značajne odrednice nekritičkog domoljublja, dok bi važnost osobnog identiteta za pojam o sebi trebala biti značajna odrednica kritičkog domoljublja.

Budući da se istraživanje temelji na podacima prikupljenim na nacionalnom reprezentativnom uzorku hrvatskih građana (iz svibnja 2008. godine), dio rada posvećen je i deskripciji zastupljenosti pojedinog tipa domoljublja i izraženosti nacionalnog identiteta te utvrđivanju odrednica opće izraženosti nacionalnog identiteta.

METODA

Sudionici i postupak

Korišteni podaci prikupljeni su u svibnju 2008. godine anketnim ispitivanjem u okviru projekta "Hrvatska vojska – hrvatsko društvo" za potrebe Ministarstva obrane Republike Hrvatske. Podaci su prikupljeni usmenom anketom u kućanstvima, na probabilistički izabranom, višestapno stratificiranom

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 3 (101),
STR. 393-415

FRANC, R., IVIČIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OBlici DOMOLJUBLJA...

uzorku punoljetnog stanovništva Hrvatske (N=1000) iz 85 naselja odnosno 122 različite lokacije. Ukupno su kontaktirane 1563 osobe, od kojih je 36% odbilo anketiranje. Pri navođenju deskriptivnih pokazatelja koriste se ponderirani podaci prema naobrazbi građana, čime je djelomice korigiran nepovoljan učinak odbijanja ankete na reprezentativnost realiziranih uzoraka i ukupnu valjanost rezultata.

Varijable i način operacionalizacije

Opća izraženost nacionalnog identiteta – Za mjerenje opće izraženosti nacionalnog identiteta korištena je prilagodba originalne skale socijalnog identiteta R. J. Browna i sur. (1986.). Skala se sastoji od 10 tvrdnji, pet sročeni u smjeru pozitivnog socijalnog identiteta (npr. *Poistovjećujem se s hrvatskom nacijom*), a pet u smjeru negativnog identiteta (npr. *Zbog pripadnosti hrvatskoj naciji osjećam se sputan*), pri čemu odgovori slijede skalu od 1 (nikada) do 5 (često). Ukupan rezultat, određen kao zbroj prosječnih procjena na deset čestica, ima visoku pouzdanost tipa nutarnje konzistencije (alfa=0.85), a može varirati u rasponu od 10 (potpuna odsutnost nacionalne identifikacije) do 50 (jaka izraženost nacionalnog identiteta).

Domoljublje – Za zahvaćanje dvaju tipova domoljublja korišteno je sedam tvrdnji (Tablica 1) koje su nastale prilagodbom čestica iz skala nekritičkog i kritičkog domoljublja iz američkih istraživanja (Schatz i sur., 1999.; Huddy i Khatib, 2007.). Sudionici su izražavali stupanj slaganja sa sadržajem tvrdnji na skali od 1 – uopće se ne slažem do 5 – potpuno se slažem. Izbor konkretnih čestica za ove mjere nacionalnog identiteta i njihova prilagodba temeljila se na rezultatima probnog istraživanja na uzorku odraslih osoba stratificiranih po dobi, spolu i stupnju naobrazbe (N=347, listopad 2007.).

Moguće odrednice nacionalnog identiteta

Važnost osobnog i socijalnog identiteta za pojam o sebi – Za utvrđivanje važnosti koju sudionici pridaju osobnim i socijalnim aspektima identiteta korištene su čestice iz supskala osobnog i socijalnog identiteta iz hrvatske prilagodbe Upitnika aspekata identiteta (*Aspects of Identity Questionnaire*), autora Cheeka, Troppa, Chena i Underwooda (1994.; http://www.wellesley.edu/Psychology/Cheek/aiqiv_text.html, Šakić, Franc i Ivičić, 2006.). Ukupno je primijenjeno 17 čestica, odnosno svih deset čestica iz originalne supskale osobnog identiteta te sedam (od originalnih osam) čestica za mjerenje socijalnog identiteta. Sudionici su odgovarali koliko je svako obilježje (npr. osobne vrijednote i moralni kriteriji, poznavanje materinjeg jezika i narječja kraja) važno za njihovo mišljenje o sebi, na skali od 1 (nevažno) do 5 (izrazito važno). Za potrebe ovog rada pri formi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 3 (101),
STR. 393-415

FRANC, R., IMČIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OBLICI DOMOLJUBLJA...

ranju rezultata o važnosti socijalnog identiteta izostavljene su dvije čestice koje se odnose na nacionalnu pripadnost. Pouzdanost formiranih rezultata tipa unutarnje konzistencije na supskali osobnog identiteta iznosi 0.90 (deset čestica), a na korištenoj skraćenoj supskali socijalnog identiteta iznosi 0.85 (pet čestica).

Religioznost i politička orijentacija: religioznost je operacionalizirana kao važnost vjere na skali od 5 stupnjeva (od 1 – potpuno nevažna do 5 – jako važna), a politička orijentacija preko samoprocjene na skali od 10 stupnjeva (1 lijevo, 10 desno).

Ratna stradanja određena su kao ukupan rezultat na temelju odgovora na četiri pitanja o ratnim stradanjima sudionika ili njegove obitelji tijekom Domovinskog rata (iskustvo progonstva, većih materijalnih gubitaka, gubitka člana obitelji, bliskih prijatelja i/ili/ susjeda). Ukupni rezultat može varirati u rasponu od 0 do 4 i ima zadovoljavajući koeficijent unutarnje konzistencije ($\alpha=0.79$).

U obradama se rabe i podaci o sljedećim *sociodemografskim obilježjima*: spol (žene; muškarci), dob (do 30 godina, 31-40, 41-50, 51 -60, 61-70 i 71 ili više), etnička pripadnost ili narodnost (Hrvati po narodnosti i ostali), stupanj naobrazbe na skali od tri stupnja (niži, srednji, viši), procjena visine mjesečnog prihoda po članu kućanstva na skali od tri stupnja (1 – do 2000 kuna, 2 – od 2001 do 4000 kuna, 3 – više od 4000 kuna), te stupanj urbaniziranosti naselja¹ na skali od dva stupnja (1 – niži i 2 – viši).

REZULTATI I RASPRAVA

Razlikovanje kritičkog i nekritičkog domoljublja

Radi provjere mogućnosti razlikovanja dviju dimenzija pozitivnog odnosa prema naciji odnosno kritičkog i nekritičkog domoljublja, analizom glavnih komponenata provjerena je dimenzionalnost korištene Skale domoljublja. Sukladno očekivanju analiza je rezultirala dvjema komponentama karakterističnog korijena većeg od jedan (2.56 i 1.63), koje zajedno objašnjavaju 59.9% varijance odgovora. Matrica faktorskog sklopa utvrđena oblimin rotacijom prikazana je u Tablici 1.

Sve četiri čestice namijenjene zahvaćanju nekritičkog domoljublja imaju značajne i visoke saturacije samo na prvoj komponenti, dok drugu komponentu saturiraju samo tri čestice namijenjene zahvaćanju kritičkog domoljublja (Tablica 1). Izlučene komponente nakon oblimin rotacije međusobno su slabo i negativno povezane ($r=-0.10$, $p<0.01$). Dakle, potvrđena je očekivana dvodimenzionalnost korištenog instrumenta odnosno razlikovanje dviju nezavisnih dimenzija pozitivnog odnosa prema vlastitoj naciji. Ukupni rezultat na svakoj

● TABLICA 1
 Deskriptivni podaci odgovora na česticama Skale domoljublja s rezultatima analize glavnih komponenata (karakteristični korijen veći od 1, oblimin rotacija, N=1000)

	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti ne slažem	Potpuno se slažem	Bez odgovora	M	SD	Nekritičko domo ljublje	Kritičko domo ljublje
Vjerujem da su hrvatske političke odluke gotovo uvijek moralno ispravne.	23,1	34,5	28,6	10,6	2,7	0,5	2.35 1.035	.84	
Podržavam vodeće ljude u Hrvatskoj i kad se ne slažem s njihovim postupcima.	20,0	40,0	22,1	12,8	4,2	0,9	2.41 1.076	.81	
Hrvatsku se u svijetu previše kritizira, i mi, kao njezini građani, ne bismo je trebali kritizirati.	14,4	27,0	29,6	20,0	8,5	0,6	2.82 1.166	.79	.19
Hrvatska je gotovo uvijek u pravu.	15,8	34,1	33,4	13,3	3,2	0,3	2.54 1.028	.68	-.23
Ako i kritiziram Hrvatsku, to činim iz ljubavi prema svojoj zemlji.	0,9	4,6	21,5	44,1	28,3	0,7	3.95 0.872	.17	.80
Protivim se nekim hrvatskim političkim odlukama jer mi je stalo do Hrvatske i želim je poboljšati.	1,0	3,8	14,3	53,7	26,5	0,7	4.02 0.811	-.23	.60
Da bi Hrvatska mogla napredovati, svi se trebamo truditi.	0,0	2,5	12,5	42,0	42,4	0,6	4.25 0.767		.77

	Broj čestica	Alfa	Raspon	M	SD	Domo ljublje	
						Kritičko	Nekritičko
Izraženost nacionalnog identiteta	10	0.85	17-50	40.21	6.172	0.17	0.26
Kritičko domo ljublje	3	0.57	2,3-5	4.02	0.551	1	-0.15
Nekritičko domo ljublje	4	0.79	1-5	2.53	0.839		1

Sve korelacije značajne su uz $p < 0.001$

● TABLICA 2
 Deskriptivni podaci o izraženosti nacionalnog identiteta te kritičkom i nekritičkom domoljublju s koeficijentima korelacija

od supskala izračunan je kao prosječna procjena na odgovarajućim česticama i u oba slučaja može varirati u rasponu od 1 do 5, pri čemu veći rezultat znači izraženije domoljublje. Koeficijent pouzdanosti tipa nutarnje konzistencije relativno je visok za skalu nekritičkog domoljublja (alfa = 0.79), dok je znatno niži za skalu kritičkog domoljublja (alfa = 0.57, Tablica 2). Ukupni rezultati na dvije supskale međusobno su u niskoj negativnoj korelaciji ($r = -0.15$, $p < 0.01$, Tablica 2). Deskriptivni podaci o prosječnim rezultatima izraženosti nacionalnog identiteta, domoljublja i međusobni koeficijenti povezanosti prikazani su u Tablici 2.

Prosječan rezultat hrvatskih građana na skali izraženosti nacionalnog identiteta iznosi $M = 40.21$, $SD = 6.173$, što ukazuje na priličnu izraženost nacionalnog identiteta. Pritom, izražen nacionalni identitet (rezultat veći od 30) ima 90,7% građana, dok rezultat manji od 25 (što odgovara sredini mogućeg raspona rezultata) ima manje od 1% građana.

Ukupni rezultati dvaju tipova domoljublja ukazuju da je među hrvatskim građanima izraženo kritičko domoljublje ($M=4.02$, $sd=0.55$), dok je prosječni rezultat na dimenziji nekritičkog domoljublja niži i odgovara sredini mogućeg raspona ($M=2.53$, $sd=0.839$). Distribucija rezultata kritičkog domoljublja pomaknuta je prema višim vrijednostima te rezultat koji ukazuje na izraženo kritičko domoljublje (veći od 3) ima 93,6% građana, dok je izraženo nekritičko domoljublje (rezultat veći od 3) karakteristično za 21,8% građana. Raspodjela odgovora po česticama (Tablica 1) pokazuje da se apsolutna većina građana (u rasponu od 72% do 84%) slaže s tvrdnjama koje čine dimenziju kritičkog domoljublja, dok se relativna većina (između 41% i 60%) ne slaže s tvrdnjama koje izražavaju nekritičko domoljublje.

Prema hipotezi o razlikovanju dvaju tipova domoljublja očekivalo se da će korelacija među njima biti neznčajna ili niska. Sukladno tom očekivanju između kritičkog i nekritičkog domoljublja utvrđena je niska, negativna korelacija ($r=-0.15$, $p<0.01$), kao i u dosadašnjim američkim i britanskim istraživanjima na studentskim uzorcima (Schatz i Staub, 1997.; Schatz i sur., 1999.; Rothi i sur., 2005.; Huddy i Khatib, 2007.).

U okviru prvog cilja rada pretpostavljeno je da će oba tipa domoljublja biti u značajnim pozitivnim korelacijama s općom izraženošću nacionalnog identiteta. Sukladno tome utvrđena je značajna pozitivna korelacija s obje dimenzije domoljublja ($r_{ND}=0.26$; $r_{KD}=0.17$, Tablica 2), iako se radi o nešto nižim korelacijama nego u dosadašnjim istraživanjima u drugim zemljama (Schatz i sur., 1999.; Huddy, Khatib, 2007.).

Odrednice domoljublja i izraženosti nacionalnog identiteta

Kako bi se provjerilo razlikuju li se kritičko i nekritičko domoljublje po mogućim odrednicama (drugi cilj rada) te ujedno preciznije utvrdio odnos između domoljublja i izraženosti nacionalnog identiteta, provedene su hijerarhijske regresijske analize s dva tipa domoljublja odnosno s izraženošću nacionalnog identiteta kao zavisnim varijablama. U prvom koraku provedenih hijerarhijskih analiza kao prediktori su uvrštena sociodemografska obilježja (1. korak), potom religioznost, politička orijentacija, opća važnost osobnog i socijalnog identiteta te ratna iskustva i traumatiziranost (2. korak), dok su u posljednjem koraku kao prediktori unesene ostale dvije dimenzije nacionalnog identiteta (3. korak). Osnovni nalazi provedenih hijerarhijskih analiza navedeni su u Tablicama 3, 4 i 5.

Odrednice opće izraženosti nacionalnog identiteta

Među sociodemografskim varijablama (1. korak) jedini značajni prediktori izraženosti nacionalnog identiteta jesu narodnost ($\beta=-0.21$, $p<0.01$) i dob ($\beta=.14$, $p<0.01$), koji zajedno objašnjavaju 6,9% varijance. Stupanj naobrazbe i visina prosječnih

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 3 (101),
STR. 393-415

FRANC, R., IMIČIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OBlici DOMOLJUBLJA...

mjesečnih prihoda, iako su u značajnim niskim negativnim korelacijama s izraženošću nacionalnog identiteta, nemaju značajnog samostalnog doprinosa. U drugom koraku objašnjeno je dodatnih 20,1% varijance, a relativno najvažniji značajni prediktori jesu važnost socijalnog identiteta ($\beta=0.32$, $p<0.01$, $r=0.39$), potom ratna stradanja i samoprocjena političke orijentacije ($\beta=0.15$, $p<0.01$, $r=0.23$; $\beta=0.14$, $p<.01$, $r=0.27$). Važnost osobnog identiteta nije značajan prediktor ($\beta=0.02$, $p>0.5$), dok važnost vjere ima statistički značajan ali praktički zanemariv doprinos ($\beta=0.10$, $p<0.01$). Ujedno u ovom koraku, dakle nakon uvođenja političke orijentacije, važnosti vjere i važnosti socijalnog identiteta, dolazi do smanjenja u veličini prediktivnog doprinosa dobi ($\beta_{K1}=.14$, $p<.01$ na $\beta_{K2}=.09$, $p<.01$) i narodnosti ($\beta_{K1}=-.21$, $p<.01$ na $\beta_{K2}=-.06$, $p<.01$) kao značajnih prediktora iz prvoga koraka. Navedeno smanjenje u veličini značajnog doprinosa ukazuje da je njihov doprinos za objašnjenje izraženosti nacionalnog identiteta posredovan nekim od značajnih prediktora uvrštenih u drugom koraku analize, pri čemu su dodatne regresijske analize pokazale da se značajan efekt dobi smanjuje tek ako je u regresijsku analizu kao prediktor uvrštena važnost socijalnog identiteta za pojam o sebi, dok se doprinos narodnosti smanjuje tek ako je u regresijsku analizu kao prediktor uvrštena važnost osobnog identiteta. Osim toga u drugom koraku urbaniziranost se pojavljuje kao supresor varijabla ($\beta=0.11$, $p<0.01$, $r=-0.02$). U završnom koraku objašnjeno je dodatnih 1,8% varijance izraženosti nacionalnog identiteta, pri čemu oba tipa domoljublja imaju značajne samostalne, podjednako male doprinose ($\beta_{ND}=0.12$, $p<0.01$, $r=0.25$, i $\beta_{KD}=0.10$, $p<0.01$, $r=0.17$).

● **TABLICA 3**
Osnovi nalazi hijerarhijske regresijske analize izraženosti nacionalnog identiteta (N=1000, pojedinačne vrijednosti koje nedostaju zamijenjene su prosječnim vrijednostima)

Prediktori	Izraženost nacionalnog identiteta						
	β	p	β	p	β	p	r
Spol	.04	.20	.06	.05	.06	.02	.02
Dob	.14	.01	.09	.01	.09	.01	.14
Narodnost	-.21	.01	-.16	.01	-.15	.01	-.19
Stupanj naobrazbe	-.03	.47	-.01	.77	-.01	.73	-.10
Prosječni mjesečni prihod	-.07	.05	.00	.99	.01	.77	-.10
Stupanj urbaniziranosti naselja	.00	.97	.11	.01	.11	.01	-.02
Politička orijentacija			.14	.01	.13	.01	.27
Važnost vjere			.10	.01	.08	.01	.25
Važnost socijalnog identiteta			.32	.01	.30	.01	.39
Važnost osobnog identiteta			.02	.59	.01	.90	.20
Ratna stradanja			.15	.01	.13	.01	.23
Nekritičko domoljublje					.12	.01	.25
Kritičko domoljublje					.10	.01	.17
ΔR^2	.069		.201		.018		
Ukupni R			.537				
Ukupno R ²			.288				

Obuhvaćene varijable omogućuju ukupno objašnjenje 28,8% varijance izraženosti nacionalnog identiteta. Pritom su statistički značajni prediktori (uz $p < 0.01$) sa samostalnim doprinosom – važnost socijalnog identiteta za pojam o sebi, kao relativno najvažniji prediktor ($\beta_3 = 0.30$, $p < 0.01$), te sa slabijim doprinosima – narodnost ($\beta_3 = -0.15$), ratna stradanja ($\beta_3 = 0.13$, $p < 0.01$), samoprocjena političke orijentacije ($\beta_3 = 0.13$, $p < 0.01$), oba tipa domoljublja (nekritičko $\beta_3 = 0.12$, kritičko $\beta_3 = 0.10$) te urbaniziranost ($\beta_3 = 0.11$, $p < 0.01$). Statistički značajne i slabe doprinose (uz $p = 0.01$) imaju i dob te važnost vjere (dob $\beta_3 = 0.09$, važnost vjere $\beta_3 = 0.08$), dok je doprinos spola statistički značajan uz $p < 0.05$ ($\beta_3 = 0.06$).

Odrednice nekritičkog domoljublja

Sociodemografska obilježja omogućuju objašnjenje 8,5% varijance nekritičkog domoljublja, pri čemu su značajni prediktori narodnost ($\beta_{ND} = -0.18$, $p < 0.01$, $r = 0.14$), dob ($\beta_{ND} = 0.12$, $p < 0.01$, $r = 0.17$) te stupanj naobrazbe ($\beta_{ND} = -0.12$, $p < 0.01$, $r = -0.19$). Varijable iz drugoga koraka omogućuju objašnjenje dodatnih 12,4% varijance nekritičkog domoljublja, a značajni prediktori su samoprocjena političke orijentacije ($\beta_{ND} = .20$, $p < 0.01$, $r = 0.31$), važnost socijalnog identiteta ($\beta_{ND} = 0.17$, $p < 0.01$, $r = 0.23$) te važnost vjere ($\beta_{ND} = 0.16$, $p < 0.01$, $r = 0.32$), dok se važnost osobnog identiteta pojavljuje kao supresor varijabla ($\beta_{ND} = -0.11$, $p < 0.01$, $r = 0.01$). Ujedno dob i stupanj naobrazbe više nisu značajni prediktori ($p < 0.01$), a veličina doprinosa narodnosti se smanjuje. Ovi nalazi ukazuju da su doprinosi dobi i stupnja naobrazbe za objašnjenje nekritičkog domoljublja posredovani nekim od značajnih prediktora uvrštenih u drugom koraku analize, pri čemu su dodatne regresijske analize pokazale da efekti dobi i stupnja naobrazbe prestaju biti značajni ako je u regresijsku analizu kao prediktor uvrštena važnost socijalnog identiteta za pojam o sebi.

U posljednjem koraku analize objašnjeno je dodatnih 3,8% nekritičkog domoljublja, pri čemu ostvarenom objašnjenju značajno samostalno doprinose kritičko domoljublje ($\beta_{ND} = -0.19$, $p < 0.01$, $r = -0.15$) te izraženost nacionalnog identiteta ($\beta_{ND} = 0.11$, $p < 0.01$, $r = 0.25$).

Sve zajedno obuhvaćene varijable omogućuju objašnjenje 24,6% nekritičkog domoljublja, a ostvarenom objašnjenju samostalno značajno doprinose kritičko domoljublje ($\beta_3 = -0.19$, $p < 0.01$) kao relativno najvažniji negativan prediktor, zatim politička orijentacija ($\beta_3 = 0.17$, $p < 0.01$), važnost vjere ($\beta_3 = 0.16$, $p < 0.01$), važnost socijalnog identiteta ($\beta_3 = 0.15$, $p < 0.01$), narodnost ($\beta_3 = -0.12$, $p < 0.01$) te izraženost nacionalnog identiteta ($\beta_3 = 0.11$, $p < 0.01$). Pritom je izraženije nekritičko domoljublje karakterističnije za sudionike manje izraženog kritičkog

● TABLICA 4
Osnovni nalazi hijerarhijske regresijske analize nekritičkog domoljublja (N=1000, pojedinačne vrijednosti koje nedostaju zamijenjene su prosječnim vrijednostima)

domoljublja, više desne političke orijentacije, veće važnosti vjere, važnijeg socijalnog identiteta, nevećinske narodnosti te izraženijeg nacionalnog identiteta.

Prediktori	Nekritičko domoljublje						
	β	p	β	p	β	p	r
Spol	-.04	.18	-.03	.25	-.05	.11	-.07
Dob	.12	.01	.07	.04	.05	.10	.17
Narodnost	-.18	.01	-.13	.01	-.12	.01	-.14
Stupanj naobrazbe	-.12	.01	-.08	.02	-.06	.06	-.19
Prosječni mjesečni prihodi	-.03	.45	-.01	.85	-.02	.55	-.13
Stupanj urbaniziranosti naselja	-.09	.01	-.04	.16	-.06	.05	-.13
Politička orijentacija			.20	.01	.17	.01	.32
Važnost vjere			.16	.01	.16	.01	.31
Važnost socijalnog identiteta			.17	.01	.15	.01	.23
Važnost osobnog identiteta			-.10	.01	-.07	.03	.01
Ratna stradanja			.02	.46	.03	.37	.09
Kritičko domoljublje					-.19	.01	-.15
Izraženost nacionalnog identiteta					.11	.01	.25
ΔR^2	.085		.124		.038		
Ukupni R			.496				
Ukupno R ²			.246				

Odrednice kritičkog domoljublja

Sociodemografska obilježja omogućuju objašnjenje tek 2,6% varijance kritičkog domoljublja, pri čemu se kao značajni prediktori s malim doprinosima pojavljuju prosječni mjesečni prihod ($\beta_{KD}=-0.13$, $p<0.01$, $r=-0.09$) i stupanj naobrazbe ($\beta_{KD}=0.10$, $p<0.01$, $r=0.04$). U oba slučaja radi se o prediktorima koji nisu u početnim značajnim korelacijama s kritičkim domoljubljem, što znači da se u regresijskoj analizi pojavljuju kao supresor varijable. Varijable iz drugoga koraka omogućuju objašnjenje dodatnih 7,8% varijance, pri čemu su značajni prediktori samo važnost osobnog identiteta ($\beta_2=0.20$, $p<0.01$, $r=0.27$) te ratna stradanja s malim doprinosom ($\beta_2=0.11$, $p<0.01$, $r=0.16$). U posljednjem koraku analize objašnjeno je dodatnih 4,8% varijance kritičkog domoljublja, pri čemu ostvarenom objašnjenju značajno samostalno doprinose nekritičko domoljublje ($\beta_3=-0.22$, $p<0.01$, $r=-0.15$) i izraženost nacionalnog identiteta ($\beta_3=0.15$, $p<0.01$, $r=0.17$). Ujedno se u ovom koraku malo smanjuje veličina prethodnog doprinosa ratnih stradanja ($\beta_2=0.11$, $p<0.01$; $\beta_3=0.09$, $p<0.01$) te važnosti osobnog identiteta ($\beta_2=0.20$, $p<0.01$; $\beta_3=.17$, $p<0.01$).

Prediktori	Kritičko domoljublje						
	β	p	β	p	β	p	r
Spol	-.06	.05	-.04	.27	-.05	.100	-.07
Dob	-.04	.25	-.03	.48	-.03	.49	-.04
Narodnost	-.03	.40	-.01	.83	-.01	.71	-.03
Stupanj naobrazbe	.10	.01	.08	.03	.07	.08	.04
Prosječni mjesečni prihodi	-.13	.01	-.07	.05	-.07	.04	-.09
Stupanj urbaniziranosti naselja	.07	.04	.02	.58	.04	.18	.07
Politička orijentacija			-.09	.01	-.07	.05	-.05
Važnost vjere			.05	.14	.07	.04	.07
Važnost socijalnog identiteta			.07	.07	.06	.14	.18
Važnost osobnog identiteta			.20	.01	.17	.01	.27
Ratna stradanja			.11	.01	.09	.01	.16
Nekritičko domoljublje					-.22	.01	-.15
Izraženost nacionalnog identiteta					.15	.01	.17
ΔR^2		.026		.078		.048	
Ukupni R				.391			
Ukupno R ²				.153			

TABLICA 5
Osnovni nalazi hijerarhijske regresijske analize kritičkog domoljublja (N=1000, pojedinačne vrijednosti koje nedostaju zamijenjene su prosječnim vrijednostima)

Ukupno obuhvaćene varijable omogućuju objašnjenje 15,3% kritičkog domoljublja, pri čemu su jedini prediktori sa značajnim samostalnim doprinosom nekritičko domoljublje, kao relativno najvažniji prediktor ($\beta_3 = -0.22$, $p < 0.01$, $r = -0.15$), važnost osobnog identiteta za pojam o sebi ($\beta_3 = 0.17$, $p < 0.01$) i izraženost nacionalnog identiteta ($\beta_3 = 0.15$, $p < 0.01$).

OPĆA RASPRAVA

U ovom smo istraživanju krenuli od višedimenzionalnog određenja nacionalnog identiteta, očekujući da će se i u hrvatskim uvjetima moći razlikovati dva tipa domoljublja. Početna provjera korištenog instrumenta pokazala je, sukladno nalazima u drugim zemljama, da je moguće razlikovanje i zasebno mjerenje nekritičkog i kritičkog domoljublja. Prije daljnje rasprave o nalazima vezanim uz ciljeve i hipoteze rada o razlikovanju kritičkog i nekritičkog domoljublja, ukratko ćemo se osvrnuti na nalaze deskriptivne analize o pojedinim dimenzijama hrvatskog nacionalnog identiteta te na prediktore opće izraženosti nacionalnog identiteta.

Deskriptivna analiza pokazala je da je za veliku većinu hrvatskih građana (između tri četvrtine i četiri petine) karakteristično kritičko domoljublje, dok nije izraženo nekritičko domoljublje. Utvrđene rezultate u pogledu izraženosti dvaju tipova domoljublja moguće je samo okvirno usporediti s dosadašnjim rezultatima, budući da su istraživanja koja su koristila podjednak instrument, i pri tome navode utvrđene pro-

sječne vrijednosti, rijetka i provođena na studentskim uzorcima. Uz navedeno ograđivanje može se reći kako je uobičajen nalaz da je kritičko domoljublje relativno izraženije od nekritičkog domoljublja (Schatz i Staub, 1997.; Rothi i sur., 2005.).

Istraživanje potvrđuje i dosadašnje nalaze o prilično izraženom hrvatskom nacionalnom identitetu, utvrđene na studentskim ili više manje prigodnim uzorcima odnosno u istraživanjima nacionalnog ponosa na reprezentativnim uzorcima (Kamenov i sur., 2006.; Ferić, 2000.; Ćorkalo i Kamenov, 1998.). Na temelju rezultata ovog istraživanja može se reći da je izražen nacionalni identitet u smislu privrženosti hrvatskoj naciji karakterističan za 90% građana. Pritom rezultati multivarijantne analize ukazuju da su značajne samostalne odrednice (u kontekstu varijabla analiziranih u ovom radu) izraženosti nacionalnog identiteta važnost socijalnog identiteta za pojam o sebi, potom narodnost, samoprocjena političke orijentacije i pogođenost ratom (te nekritičko domoljublje i kritičko domoljublje). Navedene odrednice omogućuju objašnjenje 29% varijacija u izraženosti nacionalnog identiteta. Pritom je izraženiji nacionalni identitet karakterističniji za građane kojima je socijalni identitet važniji za pojam o sebi, one koji su hrvatske narodnosti, koji su u većoj mjeri stradali u ratu te koji su više desne političke orijentacije. Utvrđivanje važnosti socijalnog identiteta za pojam o sebi kao relativno najvažnije odrednice izraženosti nacionalnog identiteta nalaz je koji potvrđuje shvaćanje nacionalnog identiteta kao dijela socijalnog identiteta. Pri tumačenju ovoga nalaza treba naglasiti da kod formiranja rezultata na skali važnosti socijalnog identiteta za potrebe ovoga rada nisu korišteni odgovori na dvije čestice vezane uz nacionalnu pripadnost.

Utvrđen efekt ratnih stradanja sličan je onome utvrđenom u istraživanjima nacionalnog ponosa, kada su ratna stradanja potvrđena kao značajna odrednica nacionalnog ponosa i nakon kontrole efekata sociodemografskih obilježja (Ferić, 2000.). Budući da su u istraživanju nacionalnog ponosa (Ferić, 2000.) ratna stradanja operacionalizirana neizravno (ovisno o tome je li mjesto boravka tijekom Domovinskog rata bilo okupirano i blizu crte bojišnice), nalazi ovog istraživanja daju dodatnu potvrdu zaključku o ratnim stradanjima kao bitnoj odrednici barem nekih dimenzija nacionalnog identiteta. Pritom treba naglasiti da je doprinos ratnih stradanja statistički značajan i nakon kontrole doprinosa sociodemografskih obilježja i dimenzija domoljublja, što ukazuje na to da se ne može objasniti eventualna razlika u tim varijablama. Budući da se nalaz o pozitivnoj povezanosti ratnih stradanja i izraženosti nacionalnog identiteta – kao i dosadašnji nalazi o pozitivnoj povezanosti ratnih stradanja i nacionalnog ponosa (Ferić, 2000.) – temelje na korelacijskim istraživanjima, moguća su različita tumačenja.² Tako neki autori (primjerice Rose, 1984., Smith i

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 3 (101),
STR. 393-415

FRANC, R., IMČIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OBlici DOMOLJUBLJA...

sur., 1998., sve prema Ferić, 2000.) smatraju da sama ratna iskustva djeluju na nacionalni ponos, pri čemu I. Ferić (2000.) primjenjuje Ingelhartovu hipotezu oskudice, prema kojoj je očekivano da će ljudi koji su u ratu bili više izloženi stradanjima, više cijeniti slobodnu i neovisnu državu, pa i izražavati veći nacionalni ponos. Slično tome može se pretpostaviti da ljudi koji su u ratu bili više izloženi stradanjima, više cijene slobodnu i neovisnu državu, pa je za njih karakterističniji i izraženiji nacionalni identitet. Osim toga moguće je primijeniti i postavke teorije kognitivne disonance (Festinger, 1957.), prema kojima veća ulaganja (ratna stradanja) rezultiraju većom privlačnošću cilja (izraženiji nacionalni identitet ili veći nacionalni ponos). Međutim, moguće je da su se građani koji su relativno najviše stradali u ratu i prije ratnih stradanja razlikovali po izraženosti nacionalnog identiteta zbog etničkog sastava stanovništva na svom području, odnosa među etničkim grupama i sl., odnosno različitih obilježja situacije ili konteksta, koja se naglašuju kao odrednice socijalne identifikacije u okviru pristupa socijalnog identiteta (Hogg, 2003.).

Kao značajna odrednica izraženosti nacionalnog identiteta utvrđena je i politička orijentacija, a taj ćemo nalaz kasnije detaljnije prokomentirati (u vezi s nekritičkim domoljubljem). Utvrđivanje narodnosti kao značajne odrednice izraženosti nacionalnog identiteta, pri čemu je izraženiji hrvatski nacionalni identitet karakterističniji za osobe hrvatske (većinske) narodnosti, sukladan je dosadašnjim istraživanjima prema kojima je manje izražen nacionalni identitet karakterističniji za pripadnike manjinskih etničkih skupina (Sidanius i sur., 1997.). Od sociodemografskih obilježja, uz narodnost, početno je jedino dob potvrđena kao značajna odrednica izraženosti nacionalnog identiteta, pri čemu se, sukladno dosadašnjim nalazima, s porastom dobi povećava i izraženost nacionalnog identiteta (Ferić, 2000.; Čorkalo i Kamenov, 1998.). Međutim, nakon što su u analizu kao odrednice uključeni važnost vjere, politička orijentacija, važnost osobnog i socijalnog identiteta za pojam o sebi te ratna stradanja (drugi korak, Tablica 3), utvrđeno je i smanjenje doprinosa dobi, pri čemu je na temelju rezultata dodatnih analiza zaključeno da se doprinos dobi ostvaruje preko važnosti socijalnog identiteta za pojam o sebi. Ujedno, ovakav nalaz – prema kojem se u osnovi doprinosa dobi nalaze razlike u važnosti socijalnog identiteta a ne razlike u ratnim stradanjima – govori protiv jednog od dosadašnjih tumačenja efekta dobi na nacionalni ponos, gdje se smatra da se razlike u nacionalnom ponosu mogu objasniti generacijskim razlikama u ratnim iskustvima, proživljenim traumama i borbi za slobodu (tijekom II. svjetskog rata) (primjerice Rose, 1984., Smith i sur., 1998., sve prema Ferić, 2000.).

Razlikovanje kritičkog i nekritičkog domoljublja

U istraživanju je potvrđena mogućnost razlikovanja dviju relativno nezavisnih dimenzija pozitivnog odnosa prema naciji, odnosno kritičkog i nekritičkog domoljublja (Schatz, 1995., prema Staub, 1997.; Schatz i sur., 1999.; Spry i Hornsey, 2007.). Prema hipotezi o razlikovanju dvaju tipova domoljublja očekivalo se da će korelacija među njima biti neznčajna ili niska. Sukladno tom očekivanju, između kritičkog i nekritičkog domoljublja utvrđena je niska, negativna korelacija, kao i u dosadašnjim američkim i britanskim istraživanjima na studentskim uzorcima (Schatz i Staub, 1997.; Schatz i sur., 1999.; Roth i sur., 2005.; Huddy i Khatib, 2007.). Utvrđena relativna nezavisnost dvaju tipova domoljublja znači da pojedinac može imati izražena oba oblika domoljublja, ili jedan više a drugi manje, odnosno da ne mora imati niti jedno.

U okviru prvog cilja rada pretpostavljeno je da će oba tipa domoljublja biti u značajnim pozitivnim korelacijama s općom izraženošću nacionalnog identiteta, sukladno shvaćanju prema kojemu je za oba tipa domoljublja karakteristično postojanje i pozitivna emocionalna privrženost s nacijom (Schatz, 1995., prema Staub, 1997.; Schatz i sur., 1999.). Sukladno tome, između izraženosti nacionalnog identiteta i obaju tipova domoljublja utvrđena je značajna pozitivna povezanost, iako se radi o nešto nižim korelacijama nego u dosadašnjim istraživanjima u drugim zemljama na studentskim uzorcima (Schatz i sur., 1999.; Huddy, Khatib, 2007.). Pritom je, kao i u dosadašnjim istraživanjima, relativno viša povezanost između izraženosti nacionalnog identiteta i nekritičkog domoljublja nego između izraženosti nacionalnog identiteta i kritičkog domoljublja.

Razlikovanje dvaju tipova domoljublja potvrđeno je i glede njihova odnosa s drugim varijablama, mogućim odrednicama. Tako je izraženije nekritičko domoljublje (ali ne i kritičko) karakterističnije za građane više desne političke orijentacije, građane kojima je vjera važnija, onima koji pri samoodređenju općenito veću važnost pripisuju socijalnom identitetu te koji su hrvatske (većinske) narodnosti. Navedena obilježja nisu potvrđena kao značajne odrednice kritičkog domoljublja (čak s kritičkim domoljubljem nisu niti značajno povezana). Naime, od obuhvaćenih varijabli početna značajna povezanost s kritičkim domoljubljem utvrđena je samo za važnost socijalnog i osobnog identiteta za pojam o sebi, ratna stradanja te izraženost nacionalnog identiteta (i nekritičko domoljublje). Multivarijatna analiza pokazala je da je, uz izraženost nacionalnog identiteta i nekritičko domoljublje, jedina bitna odrednica kritičkog domoljublja važnost osobnog identiteta za pojam o sebi, pri čemu je kritičko domoljublje karak-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 3 (101),
STR. 393-415

FRANC, R., IMIČIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OBlici DOMOLJUBLJA...

terističnije za pojedince s relativno važnijim osobnim identitetom za pojam o sebi. Ujedno, obuhvaćene odrednice omogućuju bolje objašnjenje varijacija u nekritičkom domoljublju nego u kritičkom domoljublju ($R_{ND}^2=24,6\%$; $R_{KD}^2=15,3\%$, Tablica 4 i 5). Pri tumačenju ovog nalaza treba istaknuti i da rezultat na supskali kritičkog domoljublja ima relativno najmanju pouzdanost, što ujedno ukazuje i na potrebu dodatnih čestica pri primjeni ove skale kritičkog domoljublja u budućim istraživanjima.

Među navedenim potvrđenim prediktorima nekritičkog odnosno kritičkog domoljublja s obzirom na teorijski i empirijski značaj nalaza posebno ćemo se osvrnuti na nalaze vezane uz važnost osobnog i socijalnog identiteta za pojam o sebi te samoprocjenu političke orijentacije.

Kao što je spomenuto u uvodu, Staub (1997.) pri konceptualizaciji dvaju tipova domoljublja pretpostavlja i njihovu različitu osnovu u smislu kulturalnih čimbenika, društvenih uvjeta, pa i individualnih čimbenika. Tako među individualnim odrednicama Staub posebno ističe narav identiteta pojedinca, odnosno narav pojma o sebi. Kao mogući izvor nekritičkog domoljublja Staub ističe socijalni identitet odnosno važnost grupnih pripadnosti za pojam o sebi po kojem se pojedinci mogu međusobno razlikovati. Za razliku od toga, kao moguću osnovu kritičkog domoljublja Staub pretpostavlja sposobnost pojedinca za održanjem individualnosti unutar grupe (Staub, 1997.). Koliko je nama poznato, ova Staubova pretpostavka do sada nije bila empirijski provjeravana, međutim Sapountzis (2008.) je kritizira ističući da nositelji kritičkog domoljublja ne moraju biti pojedinci, nego i neke (često ekstremne) grupe, te i pojedinčevo kritičko domoljublje može proizlaziti iz vezanosti za takvu grupu, a ne iz njegove sposobnosti za održanjem individualnosti. Utvrđivanje važnosti osobnog identiteta kao značajnog pozitivnog prediktora kritičkog, ali ne i nekritičkog domoljublja ($\beta_{KD}=0.20$, $p<0.01$, $r=0.27$; $\beta_{ND}=-0.11$, $p<0.01$, $r=0.10$; supresor varijabla, Tablica 4 i 5) govori u prilog Staubovoj hipotezi i predstavlja prvu, barem neizravnu, potvrdu individualizma kao moguće osnove kritičkog domoljublja. U prilog točnosti hipoteze o različitim izvorima nekritičkog i kritičkog domoljublja govori i nalaz o doprinosu važnosti socijalnog identiteta za objašnjenje nekritičkog, ali ne i kritičkog domoljublja ($\beta_{ND}=0.17$, $p<0.01$, $r=0.23$; $\beta_{KD}=0.07$, $p>0.05$, $r=0.18$). Ujedno, važnost socijalnog identiteta za pojam o sebi utvrđena je i kao relativno najvažnija odrednica izraženosti nacionalnog identiteta. Ovakvo utvrđivanje važnosti osobnog identiteta za pojam o sebi kao bitne odrednice kritičkog domoljublja, a važnosti socijalnog identiteta kao bitne odrednice nekritičkog domo-

ljublja i izraženosti nacionalnog identiteta, sukladno je i shvaćanjima Reykowskog, koji se, govoreći o odrednicama domoljublja ili odanosti zemlji, izravno poziva na individualne razlike u važnosti osobnih i socijalnih aspekata identiteta za pojam o sebi (Reykowski, 1997.).

Glede političke ideologije, u uvodu je spomenuto kako dosadašnja američka istraživanja ukazuju na povezanost nekritičkog domoljublja s konzervativnom političkom orijentacijom, stranačkom privrženošću i glasanjem za republikance, dok nije utvrđena povezanost između ovih varijabli i kritičkog domoljublja (Schatz i sur., 1999.; Huddy, Khatib, 2007.). Huddyjeva i Khatibova (2007.) to tumače kao političko-ideološku zasićenost nekritičkog domoljublja, te (između ostalog) zbog takvih nalaza kritiziraju koncept nekritičkog domoljublja. U ovom je istraživanju kao mjera koja u hrvatskom, i općenito europskom, kontekstu odgovara američkoj dimenziji liberalno – konzervativno korištena mjera samoprocjene političke orijentacije na dimenziji lijevo – desno (Čular, 1999.; Henjak, 2005.). Sukladno nalazima američkih istraživanja, samoprocjena političke orijentacije potvrđena je kao značajna odrednica nekritičkog domoljublja, ali ne i kritičkog domoljublja ($\beta_{ND}=0.20$, $p<0.01$, $r=0.31$; $\beta_{KD}=-0.09$, $p=0.01$, $r=-0.05$, Tablica 4 i 5). S obzirom na kritiku koju Huddyjeva i Khatibova (2007.) upućuju nekritičkom domoljublju, polazeći od toga da valjane mjere domoljublja ne bi trebale biti zasićene političkim orijentacijama, treba istaknuti da je samoprocjena političke orijentacije potvrđena i kao značajan samostalan prediktor same izraženosti nacionalnog identiteta ($\beta=0.14$, $p<0.01$, $r=0.27$, Tablica 3). Pritom je izraženost nacionalnog identiteta mjerena prilagodbom uobičajenog instrumenta za mjerenje općeg socijalnog identiteta, koja ne podrazumijeva nikakav ideološki sadržaj. Za razliku od ovog nalaza, u istraživanju Huddyjeve i Khatibove (2007.), uz također mjerenje izraženosti nacionalnog identiteta prilagodbom općeg instrumenta socijalnog identiteta, mjere političke ideologije nisu bile značajne odrednice izraženosti američkog nacionalnog identiteta na uzorcima studenata i opće populacije. Dakle, zasad je teško reći ukazuje li utvrđena povezanost političke orijentacije i nekritičkog domoljublja u hrvatskim uvjetima da je korištena mjera nekritičkog domoljublja "ideologizirana" ili, možda vjerojatnije, proizlazi iz mogućih zajedničkih izvora političke orijentacije, nekritičkog domoljublja i same izraženosti nacionalnog identiteta, primjerice određenih osobina ličnosti ili vrijednosti. Tako, primjerice, analiza Milasa i Rihtara (1997.) ukazuje na povezanost više desne političke orijentacije s autoritarnošću, a i s etnocentrizmom, a analiza Henjaka (2005.) potvrđuje tradicionalne vrijednosti kao relativno najvažnije odrednice samoidentifikacije na dimenziji lijevo – desno.

U svakom slučaju, istraživanje potvrđuje opravdanost razlikovanja dviju relativno nezavisnih dimenzija pozitivnog odnosa prema naciji, odnosno kritičkog i nekritičkog domoljublja, koje su značajno pozitivno povezane s izraženošću nacionalnog identiteta. Pritom je kao relativno najvažnija odrednica kritičkog domoljublja utvrđena važnost osobnog identiteta za pojam o sebi. Za razliku od toga važne samostalnice nekritičkog domoljublja jesu politička orijentacija, važnost vjere, važnost socijalnog identiteta za pojam o sebi i narodnost. Time je nekritičko domoljublje po svojim odrednicama u velikoj mjeri slično samoj izraženosti nacionalnog identiteta, za koji su isto tako bitne odrednice važnost socijalnog identiteta, narodnost i politička orijentacija.

Uz navedene zaključke vežu se i neka ograničenja, odnosno slijede i mogući ciljevi budućih istraživanja. Kao prvo, korištena skala kritičkog domoljublja ima relativno nisku pouzdanost, što ukazuje na potrebu dorade te skale dodavanjem novih čestica. Kako je ovo istraživanje potvrdilo mogućnost razlikovanja dvaju tipova domoljublja, u budućim istraživanjima bi trebalo provjeriti korisnost razlikovanja ovih dvaju tipova domoljublja u smislu različitih posljedica ili manifestacija u kontekstu stavova i ponašanja prema vlastitoj naciji i vanjskim grupama ili, općenitije, društvenim i političkim stavovima i ponašanjima. To je pogotovo bitno za kritičko domoljublje, budući da je ovo istraživanje pokazalo tek malu mogućnost objašnjenja varijacija u kritičkom domoljublju. Ujedno, trebalo bi detaljnije istražiti i druge moguće odrednice dvaju tipova domoljublja, pa i izraženosti nacionalnog identiteta, ponajprije osobine ličnosti i vrijednosti. Osim toga, između obaju tipova domoljublja i izraženosti nacionalnog identiteta utvrđene su relativno niske povezanosti, te bi nalaze trebalo provjeriti i uz drugačiju operacionalizaciju izraženosti nacionalnog identiteta.

Uz ovakav tip kvantitativnih i korelacijskih istraživanja potrebna su i više kvalitativna, pa i eksperimentalna istraživanja. Kvalitativna bi istraživanja omogućila izravnije odgovore na pitanja koja ponašanja za hrvatske građane jesu domoljubna, a koja nisu. Time bi se, osim provjere opravdanosti razlikovanja tipova domoljublja, kao i utvrđivanja korisnosti takvog razlikovanja, omogućilo i konkretnije utvrđivanje sadržaja i značenja hrvatskog nacionalnog identiteta.

Neovisno o navedenim ograničenjima, ovo istraživanje u pogledu zastupljenosti, međusobnih odnosa i odrednica izraženosti hrvatskog nacionalnog identiteta i domoljublja pruža za sada jedinstvene informacije, budući da dosadašnja, relativno malobrojna istraživanja hrvatskog nacionalnog identiteta nisu provedena na nacionalnim reprezentativnim uzorcima (s iznimkom istraživanja nacionalnog ponosa).

BILJEŠKE

¹ Varijabla 'stupanj urbaniziranosti naselja' zasniva se na Vreskovoju tipologiji urbanizacije naselja (Vresk, 1991.) te odražava kombinaciju četiriju pokazatelja: veličinu naselja, udio poljoprivrednog stanovništva, udio kućanstva bez poljoprivrednog gospodarstva te udio radnika-mještana koji rade u istom mjestu.

² Zahvaljujemo anonimnim recenzentima koji su naglasili druge moguće interpretacije.

Lektura: Mirna Vaupotić-Murati

LITERATURA

Bar-Tal, D. (1997.), The monopolization of patriotism. U: D. Bar-Tal & E. Staub (ur.), *Patriotism in the life of individuals and nations* (str. 246-270). Chicago: Nelson Hall.

Billig, M. (1995.), *Banal nationalism*. London: Sage Publications.

Brewer, M. B. (1999.), The psychology of prejudice: ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55 (4): 29-44.

Brown, R., Condor, S., Mathew, A., Wade, G. & Williams, J. (1986.), Explaining intergroup differentiation in an industrial organization. *Journal of Occupational Psychology*, 59: 273-286.

Cheek, J. M., Tropp, L. R., Chen, L. C. & Underwood, M. K. (1994., August), *Identity Orientations: Personal, social, and collective aspects of identity*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Los Angeles, CA. Adapted from: Cheek, Underwood & Cutler (1985.), prema <http://www.wellesley.edu/Psychology/Cheek/identity.html> (14. siječnja 2002.)

Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (ur.) (1998.), *Nacionalni identitet i međunarodna tolerancija*. Izvještaj s VII. ljetne psihologijske škole, Jastrebarsko: Naklada Slap.

Čorkalo, D., Kamenov, Ž. (2003.), National identity and social distance: Does in-group loyalty lead to outgroup hostility? *Review of Psychology*, 10 (2): 85-94.

Čular, G. (1999.), Koncept lijevog i desnog u empirijskoj političkoj znanosti. *Politička misao*, 36 (1): 153-168.

Esses, V. M., Dovidio, J. F., Semanya, A. H. i Jackson, L. M. (2005.), Attitudes toward immigrants and immigration: The role of national and international identity. U: D. Abrams, M. A. Hogg & J. M. Marques (ur.), *The social psychology of inclusion and exclusion* (str. 317-337). New York: Psychology Press.

Ferić, I. (2000.), Neke sociodemografske i kontekstualne odrednice nacionalnog ponosa. *Društvena istraživanja*, 9 (4-5): 545-565.

Feshbach, S., Sakano, N. (1997.), The structure and correlates of attitudes toward one's nation in samples of United States and Japanese college students: A comparative Study. U: D. Bar-Tal, E. Staub (ur.), *Patriotism in the Lives of Individuals and Nations*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.

Festinger, L. (1957.), *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford: Calif. Stanford University Press.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 3 (101),
STR. 393-415

FRANC, R., IMČIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OBlici DOMOLJUBLJA...

Henjak, A. (2005.), Determinante ideološke samoidentifikacije hrvatskih birača na parlamentarnim izborima 2003. godine. *Politička misao*, 42 (2): 81-110.

Hewstone, M., Rubin, M. & Willis, H. (2002.), Intergroup bias. *Annual Review of Psychology*, 53: 575-604.

Hogg, M. A. (2003.), Social identity. U: M. R. Leary & J. P. Tangney (ur.), *Handbook of self and identity* (str. 462-479). New York: Guilford.

Hopkins, N. (2001.), National identity: Pride and prejudice? *British Journal of Social Psychology*, 40: 183-186.

Huddy, L., Khatib, N. (2007.), American Patriotism, National Identity, and Political Involvement. *American Journal of Political Science*, 51: 63-77.

Kamenov, Ž., Jelić, M., Huić, A., Franceško, M., Mihić, V. (2006.), Odnos nacionalnog i europskog identiteta i stavova prema europskim integracijama građana Zagreba i Novog Sada. *Društvena istraživanja*, 15 (4-5): 867-890.

Karasawa, M. (2002.), Patriotism, nationalism, and internationalism among Japanese citizens: An etic-emic approach. *Political Psychology*, 23 (4): 645-666.

Kosterman, R. & Feshbach, S. (1989.), Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 10: 257-273.

Milas, G., Rihtar, S. (1997.), Ideološke odrednice stranačke naklonosti i namjere glasovanja. *Društvena istraživanja*, 6 (6): 663-676.

Mummendey, A., Klink, A., Brown, R. (2001.), Nationalism and patriotism: National identification and out-group rejection. *British Journal of Social Psychology*, 40: 159-172.

Reicher, S. & Hopkins, N. (2001.), *Self and nation*. London: Sage Publications.

Reykowski, J. (1997.), Patriotism and Collective System of Meanings. U: D. Bar-Tal & E. Staub (ur.), *Patriotism in the lives of individuals and nations* (str. 108-127). Chicago: Nelson-Hall.

Rothi, D. M., Lynos, E., Chrysochoou, X. (2005.), National Attachment and Patriotism in a European Nation: A British Study. *Political Psychology*, 26: 135-155.

Sapountzis, A. (2008.), Towards a Critical Social Psychological Account of National Sentiments: Patriotism and Nationalism Revisited. *Social and Personality Psychology Compass*, 2 (1): 34-50.

Schatz, R. T. & Staub, E. (1997.), Manifestations of blind and constructive patriotism: Personality correlates and individual-group relations. U: D. Bar-Tal & E. Staub (ur.), *Patriotism in the lives of individuals and nations* (str. 229-245). Chicago: Nelson-Hall.

Schatz, R. T., Staub, E., Lavine, H. (1999.), On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism. *Political Psychology*, 20: 151-174.

Sidanius, J., Feshbach, S., Levin, S. & Pratto, F. (1997.), The interface between ethnic and national attachment: Ethnic pluralism or ethnic dominance? *Public Opinion Quarterly*, 61 (1): 102-133.

Spry, C., Hornsey, M. (2007.), The influence of blind and constructive patriotism on attitudes toward multiculturalism and immigration. *Australian Journal of Psychology*, 59: 151-158.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 3 (101),
STR. 393-415

FRANC, R., IVIČIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OBlici DOMOLJUBLJA...

Staub, E. (1997.), Blind versus constructive patriotism: Moving from embeddedness in the group to critical loyalty and action. U: D. Bar-Tal & E. Staub (ur.), *Patriotism in the lives of individuals and nations* (str. 213-228). Chicago: Nelson.

Šakić, V., Franc, R. i Ivičić, I. (2006.), Psihosocijalna analiza nekih sastavnica socijalnog identiteta građana Istre. U: Manin, M., Dobrovšak, Lj., Črpić, G. i Blagoni, R. (ur.), *Identitet Istre – ishodišta i perspektive* (str. 505-521). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Tajfel, H. (1981.), *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vresk, M. (1991.), Urbanizacija Hrvatske 1981-1991. Osnovni indikatori stupnja, dinamike i karakteristike urbanizacije. *Geografski glasnik*, 54: 23-40.

Williams, R. L., Foster, L. N., Krohn, K. R. (2008.), Relationship of patriotism measures to critical thinking and emphasis on civil liberties versus national security. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 8 (1): 139-156.

Patriotism Types and Strength of Croatian National Identity

Renata FRANC, Ines IVIČIĆ, Vlado ŠAKIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The first aim of this study is to explore the multidimensionality of Croatian national identity, specifically the distinction between critical and uncritical patriotism, and their relationships with strength of national identity. The second aim of the study is to explore multivariate relationships between two types of patriotism with sociodemographic characteristics, religiosity, political orientation, importance of personal and social identity, and war traumas. The analyzed data were collected in May 2008 by survey on a national representative sample of Croatian citizens (N=1000). Principal components analyses confirmed the distinction between critical and uncritical patriotism, as relatively independent dimensions which are both significantly correlated with strength of national identity. Multivariate analyses confirmed the distinction between critical and uncritical patriotism with regard to possible determinants. The relatively most important determinant of critical patriotism is the importance of personal identity. In contrast, important predictors of uncritical patriotism are political orientation, religiosity, importance of social identity and ethnicity. With regard to its determinants, uncritical patriotism is similar to strength of national identity, which can also be predicted from the importance of social identity, ethnicity and political orientation.

Key words: critical patriotism, uncritical patriotism, personal identity, social identity, political orientation

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 3 (101),
STR. 393-415

FRANC, R., IVIČIĆ, I.,
ŠAKIĆ, V.:
OBlici DOMOLJUBLJA...

Formen des Patriotismus und Ausprägung der kroatischen Nationalidentität

Renata FRANC, Ines IVIČIĆ, Vlado ŠAKIĆ
Ivo Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Die Verfasser der Arbeit haben sich zwei Ziele gesetzt. Zum einen soll die kroatische Nationalidentität in ihrer Pluridimensionalität ermittelt werden, genauer: Es soll zwischen zwei Arten von Patriotismus unterschieden werden – einem kritischen und einem unkritischen, und diese wiederum sollen zur allgemeinen Ausprägung der Nationalidentität in Bezug gesetzt werden. Das zweite Ziel der Arbeit ist zu prüfen, ob sich der unkritische und der kritische Patriotismus in ihren Merkmalen unterscheiden. Als mögliche Bestimmungsmerkmale der genannten Patriotismustypen untersuchte man folgende Faktoren: soziodemografische Charakteristiken, Religiosität, die politische Einstellung, die Bedeutung der individuellen und sozialen Identität für den Selbstwertbegriff sowie das Ausmaß der Betroffenheit durch das zurückliegende Kriegsgeschehen. Die Untersuchung wurde im Mai 2008 im Rahmen einer Umfrage in der kroatischen Bevölkerung durchgeführt (N = 1000). Die Analyse der Hauptkomponenten bestätigte die Annahme, dass in Bezug auf eine positive Einstellung zur eigenen Nation zwischen zwei voneinander relativ unabhängigen Dimensionen unterschieden werden kann bzw. zwischen einem kritischen und einem unkritischen Patriotismus; beide Formen der Vaterlandsliebe sind wesentlich mit der Ausprägung der Nationalidentität verbunden. Aufgrund multivariater Datenanalysen konnte bestätigt werden, dass die Unterscheidung zwischen den genannten zwei Patriotismusformen durchaus berechtigt ist. Als relativ wichtigstes Merkmal für kritischen Patriotismus wurde die individuelle Identität als Grundlage für den Selbstwertbegriff ermittelt. Im Unterschied dazu gehören zu den Merkmalen eines unkritischen Patriotismus: die politische Einstellung; die Bedeutung, die dem Glauben beigemessen wird; die Gewichtung der sozialen Identität als der Grundlage für den Selbstwertbegriff und das Erleben der eigenen Nationalzugehörigkeit. Insofern ähnelt unkritischer Patriotismus, gemäß seinen Merkmalen, in hohem Maße der Ausprägung der Nationalidentität selbst, für die wiederum die soziale Identität, die Nationalzugehörigkeit und die politische Orientierung von ebenso großer Bedeutung sind.

Schlüsselbegriffe: Kritischer Patriotismus, unkritischer Patriotismus, individuelle Identität, soziale Identität, politische Orientierung